

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.414;349.42;346.7

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

THEORETICAL ASPECTS OF REGULATION OF OPERATION OF FARMLANDS BY AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

Басанська Н.В.,
к.ю.н., доцент,

завідувач кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Брайченко С.М.,

к.ю.н., доцент кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

У статті здійснено аналіз чинного законодавства, яке врегульовує використання земель аграрними підприємствами в Україні. На основі проведеного дослідження автори розпочали дискусію щодо тісної взаємодії господарсько-правових норм із нормами земельного та аграрного права. В роботі приведені результати наукових досліджень, спрямованих на доктринальне обґрунтування земельно-правових відносин у сільськогосподарській діяльності, з використанням чинних норм господарського права. Цінність таких досліджень полягає в досягненні гармонізації різноманітних норм чинного законодавства.

Ключові слова: земельне право, аграрне право, господарське право, фермерське господарство, фізична особа-підприємець, юридична особа, фізична особа.

В статье осуществлен анализ действующего законодательства, которое регулирует использование земель аграрными предприятиями в Украине. На основе проведенного исследования авторы начали дискуссию о взаимодействии хозяйственно-правовых норм с нормами земельного и аграрного права. В работе приведены результаты научных исследований, которые направлены на доктринальное обоснование земельно-правовых отношений в сельскохозяйственной деятельности с использованием действующих норм хозяйственного права. Ценность таких исследований заключается в достижении гармонизации различных норм действующего законодательства.

Ключевые слова: земельное право, аграрное право, хозяйственное право, фермерское хозяйство, юридическое лицо, физическое лицо.

The article shows an analysis of the continuing legislation, which regulates disposal of farmlands by agricultural enterprises in Ukraine. The authors based on the scientific examination, have started a discussion about influence of commercial law on the land and agricultural law. The research paper presents the results of scientific research, which are aimed at the doctrinal justification of land legal relations in agricultural activities, using the current rules of commercial law. The value of such research is achievement of harmonization of various norms of the continuing legislation.

Key words: land law, agricultural law, commercial law, farming, natural person, legal person.

Постановка проблеми. Проведеним аналізом сучасного стану наукових досліджень чинних нормативних актів, які врегульовують діяльність як аграрних підприємств загалом, так і фермерських господарств (як об'єднань фізичних осіб), автори здійснили спробу теоретичного обґрунтування необхідності розробки нових підходів адаптації чинного законодавства для врегулювання зазначеного виду господарської діяльності. Правова основа діяльності фермерських господарств лежить у площинах різних галузей вітчизняного права. Саме тому назріла необхідність у дослідженні та згрупуванні результатів наукових пошуків вчених-юристів, які досліджують господарсько-правові аспекти цієї сфери сільськогосподарської діяльності та правників, що спеціалізуються на опрацюванні земельних і аграрно-правових теорій.

Мета статті полягає в поглибленому дослідженні законодавства, яке регулює діяльність фермерських господарств, спрямовану на експлуатацію земель сільськогосподарського призначення та встановлення правової взаємодії господарсько-правових норм із нормами земельного та аграрного права.

Виклад основного матеріалу. В юридичних наукових колах відомо, що предмет аграрного права охоплює широкий комплекс суспільних правовідносин: земельних,

трудових, господарських, адміністративних, соціальних, організаційних та інших, що утворюються у процесі виконання аграрними підприємствами своєї виробничої діяльності [1, с. 9]. Зрозуміло, що пріоритетну роль серед зазначених правовідносин займають відносини в сфері виготовлення сільськогосподарської продукції. Інші види діяльності, що здійснюються в цій сфері, виконують вторинну роль і спрямовані на належне забезпечення сталого функціонування сільськогосподарського виробництва. Необхідно зауважити, що до предмета аграрного права також прийнято відносити правовідносини, які регулюють інноваційний та інвестиційний розвиток агропромислового сектору, розвиток агроринку, паювання землі і майнових відносин сільськогосподарських підприємств з іншими суб'єктами господарювання [2].

Протягом тривалого часу сільська місцевість в Україні розглядалася як базис для виробництва сільськогосподарської продукції, а не місце постійного проживання та відпочинку населення. Така політика промислового пріоритету призвела до вкрай негативних економічних, демографічних та екологічних наслідків [3, с. 17]. Тому наукове формулювання відповідних правових основ розвитку агросектору України має ґрунтуватись на комплексному дослідженні проблеми, включаючи й базові чинники, до

яких, безперечно, належить і людський ресурс. Наукова розробка ефективних юридичних механізмів діяльності фермерських господарств має враховувати весь діапазон інтересів сільськогосподарського товаровиробника, у тому числі й економічні, культурні, соціальні, освітні тощо. Сталий розвиток фермерських господарств як повноправного суб'єкта господарського права набуває важливого значення на сучасному етапі, оскільки перехід від соціалістичної моделі господарювання до ринкової вимагає не лише юридичного обґрунтування, а й ментального усвідомлення.

Визначивши фермерське господарство як найбільш пріоритетну форму сільськогосподарської діяльності, законодавець доклав певних зусиль щодо належного правового забезпечення цього виду підприємництва. Ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» визначає: «Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону» [4].

Українське законодавство також визначає, що завданням земельного законодавства є «регулювання земельних відносин із метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель». Земельні відносини також регулюються Конституцією України, Земельним кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. Незважаючи на те, що різні галузі вітчизняного права регулюють власне коло правовідносин, законотворець вважає за необхідне акцентувати на тому, що земельні відносини, які виникають при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря, регулюються Земельним кодексом, нормативно-правовими актами про надра, ліси, води, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря [5].

Необхідно також звернути увагу на те, що функціонування фермерських господарств внаслідок також Господарським кодексом України. Так, відповідно до ст. 114, членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором [6]. Цим Кодексом також впроваджується використання природних ресурсів для здійснення господарської діяльності.

Законодавство України визначає, що фермерські господарства можуть утворюватись, як одним громадянином України, так і кількома, які мають між собою родинні або сімейні зв'язки. Фермерське господарство може мати власне найменування, володіти печаткою та підлягає обов'язковій державній реєстрації як юридичної особи або ж фізичної особи-підприємця [4].

Як зазначено у ст. 42 Конституції України, кожен громадянин має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [7]. Своєю чергою, ст. 2 Цивільного кодексу України визначає, що учасниками цивільних відносин визнаються фізичні та юридичні особи [8]. Розглядаючи основоположні норми національного права, українські вчені усвідомлюють, що постала проблема розмежування статусу фізичної особи – підприємця від статусу фізичної особи, що не займається підприємництвом. Суть цього відмежування позначається в такому понятті, як мета вчинення правочину. Відмежування також здійснюється за такою ознакою, як систематичність підприємницької діяльності, яка характеризується постійністю, регулярністю та професійністю [9, с. 14].

На думку низки вчених, Конституцією України, яка наділена найвищою юридичною силою, закріплені осно-

воположні права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності, яка є видом трудової діяльності [10, с. 75]. Враховуючи це, можна погодитись із правовою позицією Міністерства юстиції України, відповідно до якої громадянин, що має бажання реалізувати своє конституційне право на здійснення підприємницької діяльності, після проходження передбачених законом реєстраційних процедур, за жодних обставин не втрачає та й не змінює власного статусу фізичної особи, якого набуває з народження, а лише набуває додаткової ознаки – «підприємець».

Цікавим для обговорення є також питання статусу фізичної особи – підприємця. Це правовий статус, який підтверджує право громадянина на здійснення підприємницької діяльності (ініціативною, самостійною й постійною, на власний ризик господарською діяльністю, який здійснюється суб'єктами господарювання для досягнення економічних та соціальних результатів й одержання прибутку). Звичайно, нині в Україні правовий статус фізичної особи – підприємця ніяким чином не обмежує правомочності громадянина, які випливають із його цивільної правомочності та дієздатності. Разом із тим Цивільним кодексом України (ст. 51) передбачається, що до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, які регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин [8]. З метою реалізації власної правосуб'єктності фізичні особи не позбавляються права утворювати будь-які об'єднання як із комерційною, так і з іншою метою. Вони також є правомочними реалізувати і власні підприємницькі інтереси у сфері професійної діяльності і соціальні, а також громадські, духовні та інші.

Не припиняється наукова дискусія серед українських вчених-правників щодо коректності визначення правового статусу фермерських господарств. Так, у певних наукових колах обстоюється думка, що фермерські господарства, на відміну від господарських товариств, що мають більш ускладнену організаційну структуру, мають лише голову фермерського господарства, який і представляє його (фермерське господарство) в органах державної влади, місцевому самоврядуванню та у взаємодії з підприємствами, установами, організаціями та іншими суб'єктами економіко-правових відносин. Голова правомочний від імені фермерського господарства укладати договори та вчиняти інші юридичні дії відповідно до чинного законодавства України [11, с. 75].

Їх опонентами висловлюється переконання, що фермерські господарства за своєю економічною та правовою сутністю є господарськими товариствами, оскільки в них відсутні характерні риси, які дають змогу стверджувати про їх специфічну організаційну й правову форму [12, с. 56]. Варто також враховувати, що фермерське господарство може бути утворене, як одним, так і кількома громадянами України, що є членами сім'ї або родичами.

Реалізація ж державної регіональної політики визначається системою заходів фінансового, правового, інформаційного й економічного характеру. З цією метою запроваджено критерії систематизації механізмів державного регулювання господарської діяльності з використання сільськогосподарських земель аграрними підприємствами. Ці критерії різняться за спрямуванням, оскільки застосовуються у сферах фінансового та економічного забезпечення, підвищення конкурентоспроможності територій і сприяють динамічному інноваційному розвитку регіонів [13, с. 130].

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що діяльність аграрних підприємств в Україні регулюються значною чисельністю правових норм, які як нормативно, так і доктринально розмежовані. На прикладі висвітлення теоретичних проблем використання земель сільськогоспо-

дарського призначення аграрними підприємствами автори продемонстрували, що, незважаючи на достатню наукову увагу до цієї тематики, широке нормативно-правове забезпечення, залишається низка дискусійних питань, які потребують додаткових досліджень.

Звичайно, перш за все, правова наука потребує систематизації норм, які врегульовують аграрні правовідносини і разом із тим мають більш чітке галузеве відмежування. Для прикладу, земельне право відрізняється від аграрного тим, що предметом останнього виступають суспільні і ви-

робничі правовідносини, що виникають та здійснюються у сфері сільськогосподарського виробництва. Землю використовують в агропромисловій діяльності як основний засіб сільгоспвиробництва. Використання землі як засобу виробництва і є основним елементом аграрних правовідносин, які мають суто економічне призначення. До об'єкта аграрних відносин належать лише землі сільськогосподарського призначення. Суспільні ж відносини, що виникають із приводу експлуатації земель сільськогосподарського призначення, і є частиною аграрних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багай Н.О. Розвиток науки аграрного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». К., 2002. 19 с.
2. Брайтченко С.М. Проблемні питання господарсько-правового регулювання діяльності фермерського господарства. «Ужгородський національний університет». Електронне наукове видання. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 6. С. 151–153.
3. Мельников Н.Н. Устойчивое сельское развитие как условие преодоления бедности. Аграрное и земельное право. 2005. № 9. С. 13–25; The Common Agricultural Policy after 2013. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm.
4. Про фермерське господарство : Закон України № 973 від 19.06.2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
5. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. Господарський кодекс України: Закон України № 973. Редакція від 06.01.2018 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. Конституція України: Закон України № 254к/96-вр. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
8. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15.
9. Майданик Р. Проблеми правового становища фізичних осіб – підприємців. Юридична газета. 18.05.2006. № 9 (69). С. 14–16.
10. Бутков І.М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи – підприємця». Форум права. 2013. № 3. С. 70–76.
11. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
12. Спасибо-Фатеева И. Последняя попытка расшифровать «код да Винчи», т. е. Хозяйственный кодекс Украины. Юридичний радник. 2006. № 2.
13. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століття: нові пріоритети. Київ: Наукова думка, 2006. 512 с.